

Юлія Олександрівна Загуменна

Кафедра теорії та історії держави і права факультету №1
Харківський національний університет внутрішніх справ
Харків, Україна

Валерій Васильович Сокурєнко

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

Харківський національний університет внутрішніх справ
Харків, Україна

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу ключових особливостей національної безпеки в умовах дії правового режиму воєнного стану, з'ясуванню специфіки зміни моделі правового регулювання, характеру та своєрідності таких змін відповідно до сучасної парадигми національної безпеки України, в умовах широкомасштабної російської військової інтервенції до України, розпочатої з 24 лютого 2022 року. Доведено, що національна безпека та воєнний стан є співвідносними науковими і прикладними категоріями, що характеризують захищеність інститутів особистості, суспільства і держави за особливих правових умов, коли забезпечення захисту у цих інтересів неможливо без запровадження такого режиму. З'ясовано, що феномени режиму воєнного стану та стану національної безпеки повинні розглядатися як близькі та системно пов'язані правові категорії як у законодавстві, так і в юридичній науці. Показано, що загроза порушення національної безпеки або її порушення шляхом військової (збройної) агресії іншої держави зумовлює запровадження правового режиму воєнного стану. Таким чином, воєнний стан стає своєрідним (особливим) правовим режимом гарантування (поновлення) або сприяння національній безпеці в умовах потенційної чи реальної збройної агресії. Запровадження воєнного стану за таких умов відіграє низку соціально вагомих функцій для забезпечення національної безпеки: превентивну, правозахисну, стабілізаційну, стимулюючу. В умовах воєнного стану об'єктивно роль держави для забезпечення національної безпеки: зростає її правотворча і правозастосовна діяльність, державна влада діє в режимі безперерйного функціонування, реалізується мобілізаційна модель функціонування державного апарату, сфера приватного розсуду (індивідуальної свободи фізичних та юридичних осіб) суттєво звужується (зменшується, обмежується).

Ключові слова: національна безпека, війна, збройна агресія, правовий режим, воєнний стан, військові адміністрації, безпекові правовідносини, безпекове законодавство.

Yuliia O. Zahumenna,

Department of Theory and History of State and Law of Faculty 1
Kharkiv National University of Internal Affairs (Ukraine)
Kharkiv, Ukraine

Valerii V. Sokurenko

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Kharkiv National University of Internal Affairs
Kharkiv, Ukraine

NATIONAL SECURITY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Abstract. *The article is devoted to the theoretical and legal analysis of the key features of national security in the conditions of the legal regime of martial law, to the clarification of the specifics of the change in the model of legal regulation, the nature and originality of such changes in accordance with the modern paradigm of national security of Ukraine, in the conditions of the large-scale Russian military intervention in Ukraine, which began from February 24, 2022. It has been proven that national security and martial law are related scientific and applied categories that characterize the protection of the institutions of the individual, society and the state under special legal conditions, when ensuring the protection of these interests is impossible without the introduction of such a regime. It has been found that the phenomena of the martial law regime and the state of national security should be considered as close and systematically related legal categories both in legislation and in legal science. It is shown that the threat of violation of national security or its violation through military (armed) aggression of another state predisposes to the introduction of the legal regime of martial law. Thus, martial law becomes a kind of (special) legal regime for guaranteeing (renewing) or promoting national security in conditions of potential or actual armed aggression. The introduction of martial law under such conditions plays a number of socially significant functions to ensure national security: preventive, human rights protection, stabilization, and stimulation. In the conditions of martial law, objectively, the role of the state to ensure national security: its law-making and law-enforcement activities are increasing, the state power operates in a mode of uninterrupted functioning, the mobilization model of the functioning of the state apparatus is implemented, the sphere of private discretion (individual freedom of individuals and legal entities) is significantly narrowed (decreases, is limited).*

Key words: *national security, war, armed aggression, legal regime, martial law, military administrations, security legal relations, security legislation.*

ВСТУП

Специфіка формування й розвитку тієї чи іншої моделі гарантування національної безпеки є унікальною для кожної країни в різні історичні періоди. Теоретичні

й практичні проблеми у сфері національної безпеки природно по-новому постали з набуттям Україною незалежності й утвердженням її суверенітету. Одна з ключових проблем у цьому напрямку – пошук та протидія реальним загрозам національній безпеці [1, с. 182]. Отже, принципово важливого значення набуває ґрунтовний аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз, що реально чи потенційно постають перед національною безпекою в той чи інший проміжок існування певної держави. При цьому об'єктивно зростає роль і значення правових регуляторів. Адже саме право, звісно, сполучаючись із політичною волею, мусить вчасно, а іноді й «наперед» реагувати на ці загрози, сприяючи їх відверненню з боку суб'єктів забезпечення національної безпеки (у першу чергу, спеціально вповноважених органів державної влади), попередженню або ж уникненню чи мінімізації небажаних наслідків реалізації таких загроз. Недооцінка або хибна оцінка таких загроз часто призводить до непоправних наслідків, прорахунків і помилок у державній політиці, розплачуватися за які часто доводиться людськими життями.

Так, у зв'язку з початком у 2014 році російської агресії та тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополь, а також окремих районів Донецької і Луганської областей потреби забезпечення національної безпеки вперше від проголошення незалежності України в 1991 році переросли в практичну площину [2], а у 2018 році в окремих областях України було вперше в новітній історії нашої держави запроваджено воєнний стан [3].

Теоретико-правове осмислення проблем забезпечення національної безпеки України в умовах реалізації воєнних загроз, зокрема в умовах воєнного стану, робить лише перші кроки. Природно, що таке осмислення має спиратися, з одного боку, на критичний науково-правовий аналіз змісту тих законодавчих актів, концепцій і доктрин, які формулюють актуальні засади політики національної безпеки України, а з іншого – повинно неодмінно включати як обов'язкову складову й дослідження практик упровадження зазначених положень у життя. Адже в умовах слабкої демократії, суспільно-політичної нестабільності, відсутності ефективної правової системи та повноцінної дії принципу верховенства права обмеження аналізом лише змісту законодавчих актів, концепцій та доктрин спроможне створити поверхове і навіть спотворене уявлення про стан забезпечення національної безпеки. Слід визнати, що пріоритетною тут є не стільки нормативна фіксація певних безпекових механізмів, скільки забезпечення їхньої дієвості, функціональності, інституційної спроможності досягати покладених на них цілей і завдань. Так, зокрема «збройна агресія Російської Федерації проти України засвідчила непослідовність вищого керівництва держави у питаннях визначення правового режиму боротьби з російською агресією, показала неефективність системи державного управління щодо прогнозування, своєчасного виявлення, попередження й нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисту суверенітету і територіальної цілісності країни» [4, с. 326].

Так, сьогодні головним нормативно-правовим актом, у якому визначаються загрози національній безпеці України, є Стратегія національної безпеки України – «документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування й реалізації державної політики у сфері національної безпеки» (п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [5]). Стратегія національної безпеки України, затверджена указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 [6], окреслює «широкий спектр загроз національній безпеці України, але її недоліком є те, що тут не визначається головна, найстрашніша загроза – неминуче повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України з метою знищення держави Україна й українського народу та захоплення її території» [7, с. 56]. Додамо до цього, що й Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021 відповідно до вимог ст. 28 Закону України «Про національну безпеку України» формально проголосила головною метою цієї Стратегії «завчасно підготовлену та всебічно забезпечену всеохоплюючу оборону України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» [8]. Проте на практиці непослідовність у здійсненні намічених цілей і завдань цієї Стратегії призвела до реалізації саме воєнної загрози національній безпеці України в умовах «зростання дефіциту фінансових ресурсів та дисбалансу воєнних потенціалів України та Російської Федерації» [8]. Наслідком реалізації цієї загрози стало вимушене впровадження в Україні воєнного стану у зв'язку з початком широкомасштабної російської збройної агресії проти України, розпочатої 24 лютого 2022 року. Нормативне підґрунтя цього стану склав Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX [9, с. 140].

Посилення безпекових загроз за умов воєнного стану є найсерйознішим викликом не лише для національної безпеки як такої, а й для виживання самої держави, збереження її суверенітету, територіальної цілісності, гарантування прав і свобод людини та незворотності конституційно проголошеного стратегічного курсу України на повноцінну інтеграцію в структури Європейського Союзу і НАТО [10]. При цьому, як слушно зауважує український учений-конституціоналіст В. Антонов, «дієздатність влади у сфері забезпечення національної безпеки визначається, з одного боку, характером і рівнем організації системи державного управління, за якого забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам, а з другого – вона залежить від професійного рівня управлінського

апарату, рівня оволодіння ним сучасними методами управління політичними та соціально-економічними процесами» [11, с. 327]. І далі, як наголошує цей фахівець, саме внаслідок невизначеності «Президента в умовах широкомасштабної військової агресії Росії не було використано весь потенціал держави та її інститутів для ефективного захисту країни, що унеможливило звільнення окупованих територій сходу України, призвело до значних людських втрат. Президент України не скористався своїми конституційними повноваженнями і не забезпечив переведення збройного опору України російській агресії в режим відсічі збройній агресії Російської Федерації відповідно до пунктів 1, 17, 20 ст. 106 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [11, с. 379]. Відтак досі (а в умовах воєнного стану особливо), на думку української дослідниці Т. Подковенко, «формування та реалізація в Україні державної політики національної безпеки є чи не найголовнішою проблемою ефективного управління суспільством, що трансформується. Українська політична практика засвідчує, що технологія реалізації доктрин, стратегій, концепцій і програм державної політики у сфері національної безпеки об'єктивно має інтегрувати всі компоненти політичної активності держави і базуватися на ґрунтовних теоретичних засадах та історичному досвіді» [12, с. 12].

Як відомо, в останні десятиліття динаміка національної безпеки в різних країнах суттєво підвищилася, що було детерміновано не лише істотно зростаючою кількістю викликів і загроз, а й нарощуванням їх кумулятивної сутнісної небезпеки для людини, суспільства й держави (міждержавні конфлікти, транснаціоналізація тероризму, загроза ядерної війни, надзвичайні ситуації і катастрофи техногенного й природного характеру, пандемія коронавірусу COVID-19 тощо). Ці виклики й загрози постійно ставлять під знак запитання національну безпеку, роблячи її крихкою, вразливою, нестабільною, і, відтак, змушують різні держави активувати ті чи інші надзвичайні (екстремальні) правові, організаційні та політичні заходи для її належного забезпечення (гарантування) і захисту. Але при цьому все ж основною, перманентною, найбільш поширеною та водночас найбільш небезпечною загрозою національній безпеці кожної країни – реально чи потенційно – вважається війна (зокрема, поряд із класичним «збройним» її еквівалентом в обіг останнім часом потрапили так звані гібридні та інформаційні [13] війни). Насправді, як зауважують учені, «розвиток суспільства чи не перманентно супроводжується внутрішніми та міждержавними конфліктами із застосуванням насильства, яке в різних випадках набуває форм: збройних інцидентів, воєнних акцій, воєнних конфліктів, збройних конфліктів тощо» [14, с. 107; 15, с. 99].

Природно, що саме в часи війни, збройних конфліктів безпекові загрози національній безпеці «перетворюються на складники життєвого оточення. Стратегічні рішення стають передумовою збереження існування держави, на яке зазіхнув противник» [15, с. 7]. Відповідно «безумовним пріоритетом є боездатні Збройні Сили України, підготовлений і вмотивований військовий резерв та ефективна

територіальна оборона, які в поєднанні зі спроможностями інших органів сектору безпеки й оборони здатні завдати таких неприйнятних для противника втрат на землі, у повітрі, на морі та у кіберпросторі, що унеможливить реалізацію його агресивних намірів» [6]. Тому часом захищеність (убезпеченість) від збройних конфліктів на повсякденному рівні часто й ототожнюється із національною безпекою в цілому, надто в країнах, які пережили збройні конфлікти, або там, де такі конфлікти все ще тривають, зачіпаючи повсякденне життя мало не кожного громадянина, впливаючи на його перебіг, умови, тривалість та зумовлюючи актуальні життєві стратегії кожного індивіда, залученого до смислового, правового, політичного й інших «полів» війни.

В умовах воєнного стану загрози порушення засад національної небезпеки набувають найбільш загрозливої динаміки, адже під загрозу порушення, а то й знищення потрапляє сама держава, її конституційний лад, державний суверенітет і територіальна цілісність держави. Більше того, саме введення воєнного стану сигналізує про критично високий рівень цих загроз і небезпек для функціонування основних конституційних цінностей та національних інтересів. За умов запровадження воєнного стану численні потенційні та реальні загрози для конкретної держави «трансформуються в єдиний комплекс, де загрози воєнного характеру набувають відчутного і першочергового значення» [16, с. 296–297].

Закономірно можна спостерігати й на науковому рівні розуміння національної безпеки, насамперед як воєнної безпеки. На цьому ж наголошують і сучасні українські вчені, досліджуючи смислове зближення національної та воєнної безпеки в умовах здійснення Російською Федерацією збройної агресії проти України, розпочатої ще в 2014 році [17], окупації Російською Федерацією окремих територій України [18], вчинення на цих територіях воєнних злочинів і злочинів проти людяності як регулярними Збройними Силами Російської Федерації, так і незаконними збройними формуваннями, керованими, контрольованими і фінансованими Російською Федерацією [18], проведення антитерористичної операції (АТО) на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей [19], що згодом змінилася операцією об'єднаних сил із стримування і відсічі російської збройної агресії [20].

Зазначені фактори переконливо доводять, що «жодна система колективної безпеки, інтеграційна спільнота, міжнародна організація не компенсує брак боєздатності й відсутність оборонного потенціалу кожної окремої національної держави – великої чи малої, потужної чи слабкої» [21, с. 108; 16, с. 174]. Як указує відомий дослідник-теоретик проблем національної безпеки П. Богуцький, «актуалізація проблем воєнної безпеки як національної безпеки має тенденцію до посилення в сучасному світі, де відносини характеризуються етатистським егоцентризмом тих держав, які визначають світовий правопорядок. Варто погодитися з тим, що перспектива вирішення проблем національної безпеки все більше буде залежати від можливості держави протистояти воєнним загрозам, які виникати-

муть не лише й не стільки через розбіжності зовнішньополітичних інтересів, а через відверте бажання в геополітичному баченні світового порядку вирішити проблеми за рахунок держав, менш захищених від загроз національній безпеці» [16, с. 297].

Зазначені вище міркування особливо актуальні для з'ясування специфіки трансформації параметрів національної безпеки в умовах воєнного стану, особливо на теоретико-правовому та прикладному правовому рівнях – для розбудови надійної й адекватної ситуаціям, що виникають у зв'язку із запровадженням воєнного стану, системи законодавства, механізмів правового регулювання суспільних відносин, що мають істотний безпековий компонент як визначальний для суспільства і держави.

Зважаючи на вищевикладене, *метою статті* є теоретико-правовий аналіз ключових особливостей національної безпеки в умовах дії правового режиму воєнного стану, з'ясування специфіки зміни моделі правового регулювання, характеру та своєрідності таких змін відповідно до сучасної парадигми національної безпеки України, в умовах широкомасштабної російської військової інтервенції до України, розпочатої з 24 лютого 2022 року.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Теоретико-правовий аналіз сутності національної безпеки України в умовах воєнного стану детермінував застосування широкого кола методологічних підходів, а також загальнонаукових, спеціально-наукових, конкретно-наукових методів пізнання юридичної дійсності. Основоположним методологічним підходом виступив *комплексний (системний) підхід*, завдяки якому феномени режиму воєнного стану та стану національної безпеки розглядатися як близькі та системно пов'язані правові категорії як у законодавстві, так і в юридичній науці. *Онтологічний підхід* дозволив відстежити динамічні зміни у правовому регулюванні безпекових правовідносин. *Праксеологічний підхід, своєю чергою*, надав можливість виявити реорганізації в державних органах, на які покладаються безпекові функції, перегляд їх завдань і повноважень в умовах поточних безпекових реалій в Україні, що об'єктивно склалися після 24 лютого 2022 року. *Герменевтичний підхід* допоміг довести, що в умовах воєнного стану національна безпека зазнає суттєвих трансформацій. У контексті теоретико-правового аналізу сутності національної безпеки України в умовах воєнного стану неабиякого значення набуває *антропологічний підхід*. Саме завдяки йому виявляються зміни в механізмі правового регулювання, адже має місце домінування імперативних приписів зобов'язального або заборонного характеру, пріоритетного значення набувають публічні галузі й підгалузі права, порівняно зменшується сфера вільного самовизначення особистості, звужується простір її розсуду, знижується кількість і рівень дії правових норм дозвільного або уповноважуючого характеру; змінюється співвідношення приватно- та публічно-правових регуляторів на користь

останніх. *Аксіологічний підхід* став міцним науковим підґрунтям для напрацювання наукових аргументів на користь того, що воєнний стан стає своєрідним (особливим) правовим режимом гарантування (поновлення) або сприяння національній безпеці в умовах потенційної чи реальної збройної агресії.

Концептуальне (сміслові) оформлення репрезентованої наукової статті диктувало використання комплексу філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових, конкретно-наукових методів. Базовим серед них виступив *діалектичний метод*, котрий надав можливість всебічно розкрити роль держави для забезпечення національної безпеки, а також напрацювати теоретичний дизайн мобілізаційної моделі функціонування державного апарату в умовах воєнного стану. Аналіз та синтез надали змогу відстежити зближення безпекового й оборонного законодавства, які набувають характеру єдиного законодавчого комплексу, підпорядкованого на час дії воєнного стану єдиним цілям, завданням, потребам тощо.

Не менш важливе значення для здійснення даного дослідження мають загальнонаукові методи. Серед них найбільш значущим був *структурний метод*, завдяки котрому аргументовано показано, що в структурі безпекового законодавства, що діє за воєнного стану, можна виокремити такі змістовні блоки: 1) нормативно-правові акти, що обумовлюють запровадження такого режиму; 2) акти, що деталізують окремі положення безпеково-оборонних заходів, стосуються повноважень державних органів, органів місцевого самоврядування щодо реалізації названих заходів в умовах воєнного режиму; 3) акти, що стосуються обмеження прав людини та покладення на них додаткових юридичних обов'язків з міркувань національної безпеки в умовах воєнного режиму; 4) акти, що передбачають юридичну відповідальність за правопорушення у сфері національної безпеки в умовах воєнного стану.

Використання *формально-догматичного (юридичного) методу* сприяло напрацюванню аргументації на користь того, що правовий режим воєнного стану має конституційно-правовий характер, проте впровадження передбачених ним правових заходів має міжгалузевий правовий характер (присутні елементи конституційно-, адміністративно-, кримінально- та іншого галузево-правового регулювання).

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Як указує аналіз наукових джерел, сучасне трактування безпеки як стану захищеності конкретного соціального об'єкта (особи, суспільства, держави) позитивно сприймається в політичних і наукових колах [13; 14]. При цьому досвід історичного розвитку різних країн доводить, що національна безпека є бажаним станом належної захищеності ключових національних інтересів країни від реальних чи потенційних загроз.

На правовому рівні національна безпека України визначена як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конститу-

ційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [5]). Це визначення відображає, переважно, нормативно бажаний (ідеальний) стан національної безпеки України, як він уявляється в контексті конституційного курсу на побудову демократичної, соціальної й правової держави, якою офіційно проголошено Україну (ст. 1 Конституції України [22]). Можна погодитися з тим, що «за своєю суттю це інтегральна багатокомпонентна оцінка наявного (бажаного, прогнозованого) рівня (ступеню) захищеності життєво важливих національних інтересів та умов їх реалізації, зокрема стану соціально-економічної системи, соціальних і політичних інститутів у країні, спроможності національних збройних сил протистояти загрозам територіальній цілісності та незалежності держави тощо» [21].

Для сучасної Української держави забезпечення національної безпеки є однією з пріоритетних функцій, що знаходить своє яскраве підтвердження найперше на конституційному рівні: відповідно до ч. 1 ст. 17 Основного Закону України «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [22]. Тому закономірно, що необхідність забезпечення національної безпеки України зумовлює систему взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних та інших заходів державної влади, інших суб'єктів забезпечення національної безпеки з метою досягнення цілей і завдань безпечового стану. При цьому саме «правовий вимір безпеки вносить елемент упорядкування в середовище кожного індивіда, соціальних груп, суспільства в цілому та державних інститутів в будь-якій життєвій ситуації, навіть в умовах війни. Правові норми створюють вузли своєї мережі, в якій злагоджено функціонують елементи соціальної системи і навіть укріплюється нація» [23]. Так, на конституційному рівні визначені основні ознаки правової моделі національної безпеки та механізму її забезпечення: визначені різновиди національної безпеки: екологічна, економічна, інформаційна, державна (статті 16, 17); забезпечення екологічної безпеки визнано обов'язком держави (ст. 16); забезпечення державної безпеки покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом (ч. 3 ст. 17); встановлено, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права (ст. 18); зазначено, що основи національної безпеки визначаються виключно законами України (п. 17 ч. 1 ст. 92); на Президента України покладено забезпечення національної безпеки (п. 1 ч. 1 ст. 106), головування в Раді національної безпеки і оборони України (п. 18 ч. 1 ст. 106), прийняття відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих

її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ч. 1 ст. 106); встановлено, що Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України (ч. 1 ст. 107); визначено, що Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України (п. 7 ст. 116) [22]. Як випливає з конституційних формулювань, «Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України мають окремі конституційні повноваження у сферах національної безпеки і оборони держави, але лише Президент України наділений конституційними повноваженнями здійснювати керівництво у цих сферах. Це означає, що Президент України, здійснюючи таке керівництво, спрямовує діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони держави, зокрема Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України».

Попри те, що в більшості дефініцій національної безпеки основний акцент ставиться, зазвичай, саме на стані захищеності як статичній складовій суспільного життя, національна безпека являє собою якщо і стан, то вельми динамічний, рухомий, нестабільний. За різних суспільних умов національна безпека змінюється, часом пристосовуючись до змінюваних умов, часом же намагаючись «повернутися» до попереднього стану певної умовної рівноваги. Зрозуміло, що за таких умов різною може бути й реакція органів державної влади, відповідальних за реалізацію державної політики в галузі гарантування національної безпеки. Тому закономірно, що в механізмі забезпечення національної безпеки слід звертати повсякчас першорядну увагу саме на динамічні її елементи – від змін зовнішнього середовища до внутрішніх умов гарантування цієї безпеки. На цьому побудована, зокрема, Стратегія національної безпеки України, що визначає основною засадою національної безпеки «здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх вразливостей» [24].

Проте найбільшою динамікою характеризуються процеси й процедури гарантування національної безпеки в умовах особливих правових режимів функціонування суспільства та держави. До їх числа найперше відносять правовий режим воєнного стану. Природно, що в умовах війни держави змушені вдаватися до запровадження особливих правових режимів, що здебільшого позначаються в конституційній теорії й практиці сучасних країн, зокрема як режими воєнного стану. Вони передбачають поліваріантний набір власних правових засобів захисту (самозахисту) національної безпеки за екстраординарних умов війни або загрози військової агресії. Такі засоби позначаються у правовому регулюванні різних країн, як: стан облоги (Алжир, Аргентина, Бразилія, Венесуела, Греція, Іспанія, Малі, Португалія, Угорщина, Франція та ін.), воєнний стан (Болгарія, Великобританія, Індія, Нідерланди, Польща, Румунія, США та ін.) або стан війни (Бельгія, Італія,

Кабо-Верде та ін.). В Україні таким режимом є правовий режим воєнного стану, що має конституційний характер (ч. 5 ст. 41, ч. 2 ст. 64, частини 3, 4 ст. 83, п. 31 ч. 1 ст. 85, п. 19 ч. 1 ст. 92, п. 20 ч. 1 ст. 106, ч. 2 ст. 157 Конституції України) і деталізацію у низці профільних законодавчих актів, найперше – у Законі України «Про правовий режим воєнного стану». У ньому цей режим позначає «особливий режим, що вводиться в державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [25]).

Як впливає з наведеного в Законі визначення, «воєнний стан є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні у виняткових обставинах, пов'язаних тільки з обставинами зовнішнього характеру – необхідністю відбиття агресії проти України або запобігання безпосередній загрози агресії» [26, с. 126; 27, с. 66]. Введення в державі правового режиму воєнного стану є важливим воєнно-політичним правовим актом вищого політичного керівництва держави, проти якої існує безпосередня загроза або здійснено збройну агресію, і має важливе значення для забезпечення національної безпеки та оборони й життєдіяльності держави [28, с. 91]. Отже, ключовим фактором запровадження воєнного стану є наявність зовнішньої агресії чи загрози нападу. Згідно з визначенням агресії, сформульованим у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 1974 року, агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй (ст. 1). Стаття 3 Статуту ООН містить перелік діянь, які повинні кваліфікуватися як акт агресії. Проте цей перелік не є вичерпним (ст. 4 Статуту ООН) [29; 30]. Дещо докладніше акт агресії визначається Римським статутом Міжнародного кримінального суду. У цьому документі «акт агресії» означає «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй». Далі у пункті 2 ст. 8 bis Статуту наведений перелік діянь, які «незалежно від оголошення війни будуть кваліфікуватися ... в якості акту агресії». До таких діянь належать: а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, яка є результатом такого втор-

гнення або нападу, або будь-яка анексія території іншої держави або її частини із застосуванням сили; б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; с) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави; е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди; f) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави; g) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які носять настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або її значну участь у них [30, с. 89–90].

В основному профільному законі – Законі України «Про правовий режим воєнного стану» визначається порядок його введення та припинення/скасування, правові засади діяльності органів державної влади, органів військового командування, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, а також відповідальність за порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану [25]. Тим самим унормовується досить широке коло безпекових правовідносин, що зумовлюється екстраординарними умовами їх регулювання в умовах воєнного стану як особливого правового режиму.

У статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» окреслено мету запровадження цього режиму – відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [25]. Рамки режиму воєнного стану «визначаються, по-перше, чіткою вказівкою на умови, за яких режим вводиться в дію (у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності) та порядком його введення в дію та його припинення (статті 5, 6, 7 Закону). Крім того, Указ президента про введення режиму воєнного стану обов'язково має містити зазначення меж території, на якій вводиться воєнний стан, часу введення і строку, на який він вводиться» [31, с. 58–59].

Зазвичай, в умовах воєнного стану порушується узвичаєний (нормальний, стабільний) ритм життя громадян, виникає реальна загроза життю та здоров'ю людей, завдається матеріальна шкода людям та юридичним особам, а також державі в цілому, порушується нормальний режим роботи державних і самоврядних органів, систем військової і цивільної інфраструктури (транспорту, зв'язку, систем

комунального забезпечення), у суспільстві загострюється соціальна напруга, зростає рівень злочинності та інших правопорушень. Тому «хоча національними інтересами держави є забезпечення інтересів держави, людини та суспільства, на перше місце під час воєнного стану виходить саме захист державного суверенітету та територіальної цілісності держави» [32, с. 147], себто домінуючими тут виступають саме публічні (національні) інтереси. Проте й домінування публічних (національних) інтересів у режимі воєнного стану «має межу, якою стає забезпечення права людини на життя, а інші права та основоположні свободи людини у виключних випадках обмежуються заради збереження життя людини і збереження соціуму загалом» [16, с. 125].

Будучи своєрідною політико-правовою відповіддю (реакцією) держави на військову агресію чи її безпосередню загрозу, правовий режим воєнного стану зумовлює певну трансформацію державної політики та системи законодавства, що спрямовані на гарантування національної безпеки України. Цей висновок можна зробити також і на основі виокремлення двох ключових сторін (проявів) воєнного стану, що навзаєм зумовлюють одна одну: 1) розширення сфери державно-владних повноважень органів публічної влади та 2) тимчасове, зумовлене наявною загрозою національній безпеці, обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Природно, що досягнення цілей гарантування національної безпеки в умовах воєнного стану може бути забезпечено тільки при злагоджених діях усіх державних органів та мирного населення [33, с. 138–157]. Сама практика реалізації правових заходів воєнного стану в Україні в 2022 році засвідчила слушність і виправданість цієї тези: масштабна допомога державі з боку громадськості [34], розгортання і участь у захисті держави мережі формувань територіальної оборони [35], надання цивільним особам права використання зброї для відбиття ворожої агресії [36], мобілізація зусиль волонтерів для допомоги державі, Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, створеним в Україні [37] забезпечила можливість досягнення цілей підтримання національної безпеки України за екстраординарних умов російської збройної агресії.

Отже, режим воєнного стану в Україні є спеціальним правовим режимом, який запроваджується на території України (на всій території держави чи на її окремо взятій частині) на підставі указу Глави держави, затвердженого законом України, прийнятим за спеціально встановленою процедурою Верховною Радою України, за умови зовнішньої агресії або її загрози, який (режим) супроводжується обмеженням певних конституційних права і свободи людини й громадянина та покладанням додаткових обов'язків на державні органи, організації та громадян. Ці ключові правові ознаки не лише дають змогу чітко ідентифікувати своєрідність правового режиму воєнного стану, зокрема окреслити його фундаментальну правову пов'язаність зі специфікою забезпечення національної безпеки, зумовленою військовою агресією або загрозою нападу, але і дозволяють відрізнити його від

інших спеціальних правових режимів [38, с. 156]. Так, з одного боку, цей режим запроваджується (вводиться) на території України або в окремих її місцевостях в умовах радикального зростання рівня саме воєнної небезпеки (загроз воєнного характеру), а з іншого – заходи правового режиму воєнного стану покликані стабілізувати стан національної (у першу чергу – воєнної) безпеки за рахунок вжиття додаткових забезпечувальних (адміністративних, воєнних та інших) заходів з боку органів державної влади.

Правовий режим воєнного часу зумовлює (передбачає) радикальну трансформацію усталених (сталих, стабільних за умов мирного часу) безпекових правовідносин, що досить вдало показано в українській юриспруденції відомим ученим-правознавцем С. Кузніченком. Ці правовідносини, на думку вченого, змінюються за встановленим законом порядком, але самі вони є доволі динамічними і «підлаштовуються» під запити воєнного часу, адже вся політика держави концентрується в цих умовах на відсічі військової агресії й потребує оперативного реагування на виклики, що стоять перед державою [32, с. 147]. Ключовими напрямками такої трансформації правовідносин, на наш погляд, та з урахуванням змісту відповідних законодавчих приписів є:

1) централізація державної політики в різних сферах, починаючи від воєнної й закінчуючи інформаційною політикою [39]; функції координування і контролю переведення органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного стану бере на себе Рада національної безпеки і оборони при Президентові України (п. 3 ст. 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [40]);

2) переведення умов функціонування державного апарату на «воєнні» рейки, підлаштування під ці потреби економіки країни, у першу чергу – державного сектору економіки [41], «використання для потреб армії і фронту всіх ресурсів держави, а в разі необхідності залучення юридичних та фізичних осіб» [11, с. 326];

3) обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина, що зумовлене військовими потребами [42], та встановлення додаткових обов'язків громадян та юридичних осіб, що зумовлене оборонно-безпековими цілями воєнного стану [43; 44; 45];

4) створення тимчасових органів державної влади – військових адміністрацій, на які покладається завдання із забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [46];

5) заборона припинення діяльності конституційних органів державної влади: «у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного

банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність» (ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»);

б) введення системи додаткових гарантій законності у правовідносинах, «спрямованих на забезпечення законності у державі та унеможливлення протиправного обмеження прав людини» [32, с. 147]: «в умовах воєнного стану забороняються: зміна Конституції України; зміна Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій (ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», закони України) [36; 47; 48];

7) посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану (зокрема, законами України) [49; 50; 51];

8) правовідносини у сфері національної безпеки об'єктивно зближуються із правовідносинами у сфері оборони, утворюючи єдиний конгломерат відносин, що трансформує як сектор безпеки й оборони в єдиний комплекс, а також набувають значення пріоритетної статті видатків.

При цьому особливо важливим і слушним, з теоретико-правового боку, є висновок про неприпустимість протиставлення в умовах воєнного стану «публічного (державного) інтересу, відповідних конституційних цінностей, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого боку, як це нерідко бувало в мирні часи. Під час війни найбільше має виявлятися сприйняття того, що публічний інтерес (наприклад, оборона, національна безпека), в якому акумулюються індивідуальні права і свободи людини. Наприклад, обмеження пересування громадян (комендантська година, блокпости) чи навіть вилучення для потреб оборони майна громадян спрямоване на захист найбільш засадничих прав і свобод людини – права на життя, їх гідності й свободи (наприклад, захист від діяльності диверсійно-підривних груп ворога)». Відтак «обмеження прав людини під час війни є цілеспрямованими і масовими, однак очевидно, що в умовах конституційного особливого режиму – воєнного стану – підстави для його виправдання є іншими ніж у мирний час» [52].

Отже, введення правового режиму воєнного стану тісно пов'язане з умовами національної безпеки, а саме з такими, коли забезпечити її ординарними засобами не видається можливим. Саме внаслідок такої правової оцінки ситуації держава змушена вдаватися до екстраординарних засобів гарантування національної безпеки, що передбачає: 1) надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування додат-

кових владних повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; 2) цільовий та строковий характер надання таких повноважень – вони надаються на відносно визначений строк (він обмежується указами Президента та законами України строкового характеру) з метою відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; 3) пов'язаність реалізації таких повноважень із установленням низки тимчасових, зумовлених загрозою, обмежень конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [33, с.146].

Відповідно в умовах воєнного стану національна безпека зазнає трансформацій, зумовлених, по-перше, об'єктивними процесами, що становлять безпосередню загрозу їй (наявність збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності); по-друге, зміною співвідношення між обсягом повноважень органів публічної влади та сферою реалізації конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб – із прямою залежністю між розширенням одних і звуженням інших (що ширшою є сфера додаткових повноважень органів публічної влади, то більших обмежень зазнають права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб).

ВИСНОВКИ

Національна безпека та воєнний стан є співвідносними науковими й прикладними категоріями, що характеризують захищеність інститутів особистості, суспільства і держави за особливих правових умов, коли забезпечення захисту цих інтересів неможливо без запровадження такого режиму.

Феномени режиму воєнного стану та стану національної безпеки повинні розглядатися як близькі та системно пов'язані правові категорії як у законодавстві, так і в юридичній науці. Так, динамічні зміни у правовому регулюванні безпекових правовідносин, здійснення реорганізації в державних органах, на які покладаються безпекові функції, перегляд їх завдань і повноважень свідчать про необхідність науково-правового осмислення системного зв'язку категорій національної безпеки та воєнного стану, особливо в умовах поточних безпекових реалій в Україні, що об'єктивно склалися після 24 лютого 2022 року.

Загроза порушення національної безпеки або її порушення шляхом військової (збройної) агресії іншої держави зумовлює запровадження правового режиму воєнного стану. Таким чином, воєнний стан стає своєрідним (особливим) правовим режимом гарантування (поновлення) або сприяння національній безпеці в умовах потенційної чи реальної збройної агресії. Запровадження воєнного стану за таких умов відіграє низку соціально вагомих функцій для забезпечення

національної безпеки: превентивну (запобігання зовнішньому втручанню у внутрішні справи держави), правозахисну (сприяння відбиттю зовнішньої агресії, захистові національної безпеки), стабілізаційну (забезпечення територіальної цілісності та суверенітету держави, підтримання її конституційного ладу), стимулюючу (формування сприятливих умов для сталого розвитку національної економіки, суспільства та країни в цілому у політичній, економічній, безпековій та ін. сферах).

Національна безпека в умовах воєнного стану являє собою такий стан захищеності інститутів особистості, суспільства і держави, коли захист їх ординарними (мирними) способами є неможливим у зв'язку з реалізацією збройного нападу на територію країни або через реальну безпосередню загрозу такого нападу, що зумовлює введення особливих умов правового регулювання правовідносин, що характеризуються суттєвими правообмеженнями, поширюваними на права людини, та розширенням повноважень органів публічної влади, що має чітко обмежений у часі (строковий) характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Лихачов С. Національна безпека України як об'єкт державного управління. *Право України*. 2009. № 7. С. 182–189.
- [2] Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10. Ст. 54.
- [3] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 2018 року «Щодо надзвичайних заходів із забезпечення державного суверенітету і незалежності України та введення воєнного стану в Україні» : Указ Президента України від 26.11.2018 № 390/2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3902018-25574>.
- [4] Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Талком, 2017. 576 с.
- [5] Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
- [6] Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#top>.
- [7] Комзюк В. Т. Щодо недоліків нормативного визначення загроз національній безпеці України. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави* : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. / ред. кол. : С. В. Джолос (відп. ред.) та ін. Одеса : Б.м., 2022. С. 56–63.
- [8] Стратегія воєнної безпеки України : затв. Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
- [9] Крижна В. В. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір* : матеріали наук.-практ. онлайн-заходу (м. Одеса, 29 квіт. 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 140–142.
- [10] Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації

- Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 №2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. №9. Ст. 50.
- [11] Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Талком, 2017. 576 с.
- [12] Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 1(25). С. 11–18.
- [13] Zahumenna Y. O., Komziuk V. T., Borko A. L., Bortnyk S. Orientações promissoras para garantir a segurança nacional ao abrigo da lei marcial. *Lex Humana*. 2023. № 15(1). P. 509–520. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2449>
- [14] Денисов С. Ф., Кардаш К. С. Военный конфликт : зміст та співвідношення з близькими поняттями. *Вісник Дніпропетровського ун-ту ім. А. Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2012. № 1 (2). С. 107–113.
- [15] Голуб В. О. Онтологічна характеристика надзвичайного адміністративно-правового режиму воєнного стану. *Європейські перспективи*. 2017. Вип. 1. С. 98–103.
- [16] Богуцький П. П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ, 2020. 410 с.
- [17] Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : затверджене Постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 10. Ст. 68.
- [18] Заява Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»: схвал. Постановою Верхов. Ради України від 21.05.2015 № 462-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 42. Ст. 1298.
- [19] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 14.04.2014 № 405. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 14. Ст. 745.
- [20] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» : Указ Президента України від 30.04.2018 № 116/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018#Text>.
- [21] Власюк О. С., Кононенко С. В. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія. Київ : НІСД, 2017. 304 с.
- [22] Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
- [23] Жаровська Г. Вимір безпеки в умовах війни: правове та психологічне забезпечення. URL: <https://law.chnu.edu.ua/vymir-bezpeky-v-umovakh-viiny/>
- [24] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
- [25] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

- [26] Вітвіцький С. Громадський контроль за діяльністю поліції в умовах воєнного стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. онлайн-семінару. (м. Кривий Ріг, 29 квіт. 2022 р.). Кривий Ріг : Б.м., 2022. С. 126–128.
- [27] Ковалів М. В., Іваха В. А. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 65–70. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_12.
- [28] Дулгер В. В. Основи запровадження правового режиму воєнного стану в Україні. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні : сучасний вимір* : матеріали наук.-практ. онлайн-заходу (м. Одеса, 29 квіт. 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 90–92.
- [29] Определение агрессии : Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 3314 (XXIX) от 14.12.1974. URL : <http://www.un.org/russian/document/convents/aggression.htm>;
- [30] Важна К. А. Визначення агресії у сучасному міжнародному праві. *Україна і світ* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 квіт. 2016 р.). *Науковий журнал Факультету журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв*. 2016. Вип. 1. С. 84–92.
- [31] Славко А. С. Типологія адміністративно-правових режимів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2019. 265 с.
- [32] Кузніченко С. Характерні риси правових відносин під час дії воєнного стану. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні : сучасний вимір* : матеріали наук.-практ. онлайн-заходу (м. Одеса, 29 квіт. 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 146–148.
- [33] Майборода О. Консолідація українського суспільства в умовах російської агресії : проблема пошуку оптимальних політичних рішень. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 5–6 (91-92). С. 138–157.
- [34] Коропатнік І. М. Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. / Міжрегіон. акад. управління персоналом. Київ, 2016. 519 с.
- [35] Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339.
- [36] Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.
- [37] Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності : Закон України від 15.08.2022 № 2519-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text>.
- [38] Кишинська І. Застосування норм кримінального та адміністративного законодавства в умовах воєнного стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. онлайн-семінару (м. Кривий Ріг, 29 квіт. 2022 р.). Кривий Ріг : Б.м., 2022. С. 155–157.
- [39] Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану : Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 18.03.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>
- [40] Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

- [41] Питання утворення суб'єктів господарювання державного сектору економіки у період воєнного стану : постанова Каб. Міністрів України від 23.08.2022 № 941. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/941-2022-%D0%BF#Text>.
- [42] Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (м. Львів, 23 черв. 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с.
- [43] Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : затв. постановою Каб. Міністрів України від 13.07.2011 № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>.
- [44] Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан : затв. постановою Каб. Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#top>.
- [45] Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : постанова Каб. Міністрів України від 29.12.2021 № 1456. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.
- [46] Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.
- [47] Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 01.04.2022 № 2174-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text>.
- [48] Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану : Закон України від 21.04.2022 № 2220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text>.
- [49] Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 07.03.2022 № 2117-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>.
- [50] Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T222113?an=1>.
- [51] Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24.03.2022 № 2155-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text>.
- [52] Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16–3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2022_1.pdf.

REFERENCES

- [1] Likhachov, S. (2009). National security of Ukraine as an object of state management. *Law of Ukraine*, 7, 182–189.
- [2] On the Specifics of State Policy Aimed at Ensuring State Sovereignty of Ukraine over the Temporarily Occupied Territories in the Donetsk and Luhansk Regions: Law of Ukraine (2018, January). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268–19#Text>.
- [3] On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of November 26, 2018 «On Urgent Measures to Ensure the State Sovereignty and Independence of Ukraine and the Imposition of Martial Law in Ukraine»: Decree of the President of Ukraine (2018, November). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3902018–25574>
- [4] Antonov, V. O. (2017). *Constitutional and legal foundations of national security of Ukraine*. Kyiv: Talkom.
- [5] On National Security of Ukraine: Law of Ukraine (2018, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19#Text>
- [6] Strategy of National Security of Ukraine: Approved by the Decree of the President of Ukraine (2020, September). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#top>
- [7] Komziuk, V. T. (2022). On the shortcomings of the normative definition of threats to national security of Ukraine. In *Actual problems of forming civil society and establishing a legal state: Collection of materials of the V All-Ukrainian scientific-practical internet-conference* (pp. 56–63). Odessa.
- [8] Strategy of Military Security of Ukraine: Approved by the Decree of the President of Ukraine (2021, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
- [9] Kryzhna, V. V. (2022). Legal consequences and restrictions in conditions of martial law. In *Scientific problems of implementing the legal regime of martial law in Ukraine: Contemporary dimension: Materials of the scientific-practical online event* (pp. 140–142). Odessa: ODUVS.
- [10] On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding the Strategic Course of the State to Acquire Full Membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization): Law of Ukraine (2019, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680–19#Text>.
- [11] Antonov, V. O. (2017). *Constitutional and legal foundations of national security of Ukraine*. Kyiv: Talkom.
- [12] Podkovenko, T. (2021). National security of Ukraine: Axiological and legal aspects. *Current Problems of Jurisprudence*, 1(25), 11–18.
- [13] Zahumenna, Y. O., Komziuk, V. T., Borko, A. L., & Bortnyk, S. (2023). Prospective directions for ensuring national security under martial law. *Lex Humana*, 15(1), 509–520. Retrieved from <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2449>
- [14] Denisov, S. F., & Kardash, K. S. (2012). The war conflict: Content and correlation with related concepts. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series «Law»*, 1(2), 107–113.
- [15] Golub, V. O. (2017). Ontological characteristics of the extraordinary administrative-legal regime of martial law. *European Perspectives*, 1, 98–103.
- [16] Bohutskyi, P. P. (2020). Theoretical foundations of the formation and development of the right of national security of Ukraine (Doctoral dissertation, Research Institute of Informatics and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kyiv).

- [17] Appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to the United Nations, European Parliament, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Parliamentary Assembly of NATO, Parliamentary Assembly of the OSCE, Parliamentary Assembly of the GUAM, national parliaments of the world states on the recognition of the Russian Federation as an aggressor state: approved by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine (2015, January). Retrieved from <https://macedonia.mfa.gov.ua/news/32870-zvernennya-verkhovnoji-radi-ukrajini-do-organizacii-objednanih-nacij-jevropejsykogo-parlamentu-pare-pa-nato-pa-obse-pa-guam-parlamentiv-derzhav-svitu-pro-viznannya-rf-derzhavuju-agreso>.
- [18] Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine «On Ukraine's withdrawal from certain obligations defined by the International Covenant on Civil and Political Rights and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms»: approved by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine (2015, May). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>
- [19] On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 13, 2014 «On Urgent Measures Regarding the Counteraction to the Terrorist Threat and the Preservation of the Territorial Integrity of Ukraine»: Decree of the President of Ukraine (2014, April). Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/view/u405_14?an=&ed=2014_04_14&dtm=
- [20] On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 30, 2018 «On the Large-Scale Anti-Terrorist Operation in the Donetsk and Luhansk Regions»: Decree of the President of Ukraine (2018, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018#Text>
- [21] Vlasiuk, O. S., & Kononenko, S. V. (2017). *Kremlin's aggression against Ukraine: Reflections in the context of the war*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies.
- [22] Constitution of Ukraine (1996). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
- [23] Zharovska, H. (n.d.). Security dimension in wartime: Legal and psychological support. Retrieved from <https://law.chnu.edu.ua/vymir-bezpeky-v-umovakh-viiny/>
- [24] On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 «On the Strategy of National Security of Ukraine»: Decree of the President of Ukraine (2020, September). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
- [25] On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine (2015, May). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/T001647>.
- [26] Vitvitskyi, S. (2022). Public control over police activities in conditions of martial law. *In Activities of state bodies in conditions of martial law: Collection of materials of the International scientific-practical online seminar* (pp. 126–128). Kryvyi Rih.
- [27] Kovaliv, M. V., & Ivakha, V. A. (2016). Activities of internal affairs bodies in conditions of martial law. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series: Legal Sciences*, 837, 65–70. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_12.
- [28] Dulger, V. V. (2022). Basics of implementing the legal regime of martial law in Ukraine. *In Scientific problems of implementing the legal regime of martial law in Ukraine: Contemporary dimension: Materials of the scientific-practical online event* (pp. 90–92). Odesa: ODUVS.
- [29] Definition of Aggression: Resolution 3314 (XXIX) of the General Assembly of the United Nations, December 14, 1974. Retrieved from <http://www.un.org/russian/documen/convents/aggression.htm>

- [30] Vazhna, K. A. (2016). The definition of aggression in modern international law. *In Ukraine and the World: Proceedings of the Scientific-Practical Conference* (Kyiv, April 19, 2016) (pp. 84–92). Scientific Journal of the Faculty of Journalism and International Relations, Kyiv National University of Culture and Arts.
- [31] Slavko, A. S. (2019). Typology of Administrative-Legal Regimes (Candidate dissertation, Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Kharkiv, Ukraine).
- [32] Kuznichenko, S. (2022). Distinctive features of legal relations during martial law. *In Scientific problems of implementing the legal regime of martial law in Ukraine: Contemporary dimension: Materials of the scientific-practical online event* (pp. 146–148). Odesa: ODUVS.
- [33] Mayboroda, O. (2017). Consolidation of Ukrainian society in conditions of Russian aggression: the problem of finding optimal political decisions. *Scientific Notes of the Institute of Political and Ethno-National Research of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5–6(91-92), 138–157.
- [34] Koropatnik, I. M. (2016). Administrative and legal principles of interaction between civil society and the Armed Forces of Ukraine (Doctoral dissertation, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine).
- [35] On the Fundamentals of National Resistance: Law of Ukraine (2021, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
- [36] On Ensuring Participation of Civilians in the Defense of Ukraine: Law of Ukraine (2022, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>
- [37] On Amendments to the Law of Ukraine «On Volunteering Activity» Concerning Support of Volunteering: Law of Ukraine (2022, August). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text>
- [38] Kyshynska, I. (2022). Application of norms of criminal and administrative law during martial law. *In Activities of state bodies in conditions of martial law: Collection of materials of the International scientific-practical online seminar* (pp. 155–157). Kryvyi Rih.
- [39] Regarding the implementation of a unified information policy under martial law: Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine (2022, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>.
- [40] On the National Security and Defense Council of Ukraine: Law of Ukraine (1998, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
- [41] Establishment of business entities of the state sector of the economy during the period of martial law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2022, August). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/941-2022-n#Text>
- [42] *Constitutional rights and freedoms of man and citizen in conditions of martial law: Materials of the scientific seminar* (June 23, 2022) / Lviv State University of Internal Affairs, Lviv Human Rights Laboratory, Research Institute of State Building and Local Self-Government of the NAPrN of Ukraine. (2022). Lviv: LvDUVS.
- [43] The procedure for involving able-bodied persons in socially useful work in conditions of martial law approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2011, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-n#Text>
- [44] The procedure for carrying out measures during the introduction of curfew and establishing a special regime of camouflage in certain localities where martial law is introduced approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2020, July). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-n#top>

- [45] On Approval of the Procedure for Inspecting Documents of Individuals, Inspection of Personal Belongings, Transport Vehicles, Luggage and Cargo, Service Premises, and Living Quarters during the Legal Regime of Martial Law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2021, December). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text>
- [46] On the Establishment of Military Administrations: Decree of the President of Ukraine (2022, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>
- [47] On Protection of Interests of Persons in the Field of Intellectual Property during the Martial Law Introduced due to the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine: Law of Ukraine (2022, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text>
- [48] On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning Employment and Compulsory State Social Insurance in Case of Unemployment during Martial Law: Law of Ukraine (2022, April). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text>
- [49] On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Concerning the Enhancement of Liability for Looting: Law of Ukraine (2022, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>
- [50] On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Concerning the Enhancement of Liability for Crimes Against the Foundations of National Security of Ukraine in Conditions of Martial Law: Law of Ukraine (2022, March). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/T222113>
- [51] On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Concerning the Liability for Illegal Use of Humanitarian Aid: Law of Ukraine from (2022, March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text>
- [52] Separate (concurring) opinion of Judge of the Constitutional Court of Ukraine Lemak V. V. regarding the Decision of the Constitutional Court of Ukraine (second senate) on the constitutional complaint of Serhiy Oleksiyovych Polischuk concerning the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of part 4 of article 16-3 of the Law of Ukraine «On Social and Legal Protection of Military Service Members and Their Families» (case on enhanced social protection of military personnel). Retrieved from https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2022_1.pdf

Юлія Олександрівна Загуменна

Кандидат юридичних наук, доцент

Професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківський національний університет внутрішніх справ

61080, пр-т. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна

Yuliia O. Zahumenna

Ph.D. in Law, Associate Professor

Professor of the Department of Theory and History of State and Law of Faculty 1

Kharkiv National University of Internal Affairs

61080, 27 L. Landau Ave., Kharkiv, Ukraine

Валерій Васильович Сокурєнко

Доктор юридичних наук, професор
Член-кореспондент НАПрН України
Національна академія правових наук України
61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Ректор

Харківський національний університет внутрішніх справ
61080, пр. Льва Ландау, 27, Харків, Україна

Valerii V. Sokurenko

Doctor of Law, Professor
Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Pushkinska St., Kharkiv, Ukraine

Rector

Kharkiv National University of Internal Affairs
61080, L. Landau Ave., 27, Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Загуменна Ю. О., Сокурєнко В. В. Національна безпека України в умовах воєнного стану: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. №2. С. 114–138.

Suggested Citation: Zahumenna, Yu.O., & Sokurenko, V. V. (2024). National Security of Ukraine Under Martial Law: Theoretical and Legal Analysis. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(2), 114–138.

Стаття надійшла / Submitted: 02/04/2024

Доопрацьовано / Revised: 02/05/2024

Схвалено до друку / Accepted: 27/06/2024